

משימת סיכום לספר הלימוד

אפשר לבצע את המשימה באופן אישי, בחברותא או בקבוצות.

- חלקו ביניכם (בבחירה או באופן אקראי) את הערכים והנושאים שבספר.
  - קחו דף ריק בגודל A3, ורשמו בראשו בצורה בולטת את הערך או הנושא שבחרתם בצורה של הגד קצר, לדוגמא: "חיי אדם = עולם מלא".
  - עצבו את העמוד לפי ההנחיות שלפניכם כמעין **דף לימוד בית-מדרשי** אשר יהווה סיכום אישי של לימודכם בנושא. (לחילופין, תוכלו לעצב את העמוד באמצעות המחשב כמסמך, כדף במצגת, ככרזה וכד').
1. בחרו מתוך הספר ציטוטים אחדים (4-5) המתקשרים לערך, מבהירים ומדגימים אותו. כתבו אותם במרכז העמוד.
  2. כתבו את הציטוטים שבחרתם בצורה שתבטא את עמדתכם או את מורכבות הנושא. למשל: כתיבת המשפטים בגדלים, בצורות ובצבעים שונים כחלק מעיצוב הרעיון כפי שאתם מבינים אותו, התייחסות למיקומם היחסי בעמוד והעמדתם זה לעומת זה.
  3. הוסיפו ציטוט נוסף (שיר, פתגם וכד') המתקשר לנושא, שלא נלמד ואינו מופיע בספר הלימוד.
  4. בצידי העמוד ציירו או הדביקו פריטים שונים (כמו דמויות, יצירות אומנות, דימויים חזותיים, כותרות מן העיתונות, צילומים וכו') המתקשרים לערך שבחרתם, למשמעותו וליישומו במצבי חיים שונים בסביבתכם, בישראל ובעולם.
  5. הוסיפו בדף, במקום המתאים לדעתכם, כמה מילים אישיות על הנושא ועל חשיבותו בעיניכם.
- לבסוף, הציגו את התוצר בפני הכיתה והסבירו את מחשבותיכם ואת התהליך שהנחה אתכם בעבודתכם.
  - את התוצרים השונים תוכלו לתלות במקום שיועד לכך בכיתה. התערוכה תהיה סיכום כיתתי (או שכבתי) של הלימוד, והדפים השונים יקיפו את מכלול נושאי הלימוד.

עבודה נעימה ובהצלחה!

מה פירוש "להיות אדם"?

המסע שיצאתם אליו בספר לימוד זה הוא מעין התחקות - מטבע הדברים חלקית ולא ממצה - אחרי התשובות שנתנו בני-אדם שונים לשאלה זו בתולדות המחשבה בישראל ובעמים. אף אתם נטלתם חלק פעיל במסע. דנתם בדילמות ובנושאים שונים, הבעתם את דעתכם והכרעתם בין אפשרויות שונות בדילמות רבות - שעלו מתוך הלימוד. אנו מקווים שהלימוד סייע להרחיב ולהעמיק את הבנתכם ואת השקפת עולמכם במסע **"להיות אדם"**, ומה נדרש כדי להיות ראויים לתואר זה.

הביטוי **"להיות אדם"**, שהוא גם שם הספר, נסמך על מקורות המשלימים זה את זה ומשקפים את רוחו של ספר הלימוד כולו. מצד אחד, ביטוי זה הוא חלק מאמרתו של הפילוסוף והסופר הצרפתי **ז'אן-ז'ק רוסו** (1712-1778), מן הבולטים שבהוגי הנאורות במאה ה-18: **"... כָּל שְׂצָרֶיךָ לְהִיּוֹת אָדָם"** (ראו ציטוט שלם יותר בפתח הספר). רוסו, כמו אנשי רוח רבים אחרים לפניו ואחריו ביקש להתוות את הדרך שבה ראוי לאדם ללכת. מקור הציטוט בספרו **"אמיל, או על החינוך"**, שיצא לאור לראשונה בשנת 1762, ונאסר לפרסום מיד עם צאתו, אך הפך ברבות השנים לרב-מכר ולספר בעל השפעה ניכרת בתחומים רבים. רוסו עצמו ראה בו את הספר החשוב ביותר שכתב. הספר, שהוא מעין סיפור או משל פילוסופי של מסע חווייתי לתיקון הנפש והעולם. בספר מציג רוסו את רעיונותיו בדבר חיים בריאים וחופשיים, ודן בחינוכו הנאות של האדם (הילד אמיל בסיפור) החל מילדותו, כדי שיהפוך לאדם אותנטי ועצמאי ולאזרח ראוי בחברה האנושית. איש רוח חשוב אחר מתקופת ההשכלה, הסופר והוגה הדעות הגרמני **יוהן וולפגנג פון גתה** (1749-1832), ביטא רעיון זה כך: **"האדם לא תמיד יכול להיות גיבור, אבל הוא תמיד יכול להיות אדם."**

מצד אחר, **"להיות אדם"** הוא גם תרגום לעברית של הביטוי הידוע ביידיש **"להיות מְנַטֵּשׁ"** - רעיון שיהודים ברחבי העולם היהודי גדלו עליו מילדות, המבטא מכלול של ערכים בסיסיים בני מאות אלפי שנים. **'מְנַטֵּשׁ'** (הדומה ל-man באנגלית) משמעו ביידיש "בן אדם טוב, אנושי". ו"תהיה מנטש", היא דרך יהודית עתיקה לומר עד היום - (קודם כל) **הִיִּיה בן אדם ...** (ברוח אמרת חז"ל **"דַּרְךְ אֶרֶץ קְדֻמָּה לַתּוֹרָה"**). יתירה מזו, **"להיות מנטש"** הוא גם השבח הגדול ביותר שניתן לומר על אדם בחייו ואחרי מותו (והגנאי הגדול ביותר הוא לומר על מישהו שאיננו "מנטש", ש"הוא לא בן-אדם"). ביטוי דומה המובא כהנחיה להתנהגות אנושית נמצא גם במסכת **אבות** (ב, ו): **"... וּבְמָקוֹם שָׂאִין אֲנָשִׁים הַשְׂתַּדֵּל לְהִיּוֹת אִישׁ"**. כמובן, אפשר למצוא את הצירוף **"להיות אדם"** גם במקורות נוספים.

הביטוי - הפשוט והעמוק - **"להיות אדם"**, נושא אפוא אופי יהודי וכלל-אנושי כאחד, הוא מורה על אנושיות, ויש לו מקבילות בשפות שונות בהיותו ערך אוניברסלי. כלולים בו ערכים פשוטים ובסיסיים ביותר, אך יחד עם זאת, אין הם קלים תמיד ליישום במציאות החברתית, ערכים כגון: יושר, כנות, הגינות, כבוד הדדי, התחשבות, סובלנות, הכלה וכו'. אנו מכירים ערכים אלו, ודילמות הקשורות בהם בכל שדרות חיינו - בבית, ברחוב, בשכונה, בבית-הספר, במקומות ציבוריים; בקשרנו עם בני משפחה, עם חברים, אבל גם עם בני אדם אחרים שאיתם אנו באים במגע בחיי היום-יום.

כאמור, **"להיות אדם"** איננו רק נתון ביולוגי יבש שנולדנו אתו, זוהי בראש ובראשונה משימה מאתגרת. **עלינו לבחור - "להיות אדם"** ולא פעם עלינו להשקיע בכך מאמצים מיוחדים ומודעים.

נקודת המוצא שליוותה אותנו לכל אורך הדרך היו דברי המשנה במסכת סנהדרין, **"לפיכך נברא האדם יחידי ..."**, אשר באופן מפתיע ומעורר השראה הניחו כבר לפני כאלפיים שנה זרעים ראשונים לערכי היסוד ולדרכי המחשבה החדשות והמגוונות שנפרסו לפניכם בספר זה.

”מדינת ישראל תהא ...”

ערכי יסוד אלה עומדים גם בבסיס החזון של **מגילת העצמאות** שנוסחה עם הקמתה של מדינת ישראל, אשר לאורו כוננו חוקי המדינה. חזון זה ממשיך להיות התשתית הערכית של החברה הישראלית כולה, על כל גווניה ומרכיביה. יתירה מזו, במדינת ישראל העם היהודי שוב אינו מיעוט (לעתים נרדף) הנזקק להתחשבות הרוב כמו בעבר בארצות העולם, אלא הוא עצמו הריבון השולט בגורלו ואחראי לכלל האזרחים החיים בקרבו, בני דתות ולאומים שונים.

מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקבוצי גליות; תשקד על פתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא משתתה על יסודות החרות, הצדק והשלום לאור חזונם של נביאי ישראל; תקים שיוון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין; תבטיח הפש דת, מצפון, לשון, הנוף ותרבות; תשמר על המקומות הקדושים של כל הדתות; ותהיה נאמנה לעקרונותיה של מגילת האמות המאחדות.

בפסקה זו מתוך מגילת העצמאות (שחלקים ממנה למדתם בפרקי הספר) מעוגנים ערכי היסוד של מדינת ישראל, "לאור חזון נביאי ישראל", ובהם: צדק ושלום, חירות ושוויון, ואף מובטח בה חופש דת ותרבות לכל תושבי הארץ. זכויות אלו - היום נחלת כל העולם הנאור - משמעותיות במיוחד לעם היהודי אשר חווה אלפי שנות גלות ושעבוד בהיותו מיעוט נרדף נטול זכויות אזרח. שיאו של שעבוד זה נחקק לעד בתולדות העם והעולם בשואת יהדות אירופה, שלוש שנים בלבד לפני פרסומה של מגילת העצמאות. דברים ברוח זו אמר הראשון-לציון **הרב יצחק נסים**, ששימש רב ספרדי ראשי לישראל שנים אחדות אחרי קום המדינה (בשנים 1955-1972), בזכות הסובלנות וחופש האמונה של כל אדם, וחיזוק הזהות היהודית מתוך שלילה מוחלטת של תפיסות גזעניות כלפי מי שאינם יהודים:

מפגשים רבים ושונים היו לעם ישראל עם דתות העולם, מהם תוצאותיהם היו קשות ונוראות, ומהם שיצרו הבנה ויחסי ידידות. כולנו שמחים שבימינו, המפגשים מעוררי הצער הולכים ונעלמים. כל זה נובע מן ההכרה, ההולכת וגוברת, למתן חופש מחשבה ואמונה לכל אדם ...

העם ביקש להיות בכך מה שהנביא הועידו (= ייעד אותו) - 'ישראל אשר בכך אתפאר'. לא כדי ליצור רגש עליונות, אלא כדי לשמש דוגמא ... וחלילה להעלות על הדעת, אפילו בהרהור קל, שהדבר נובע ממגמות גזעניות. עם ישראל דוחה כל גזענות ...

הרב יצחק נסים, "לדור ולדורות", חלק א', מאמרים ונאומים, יד הרב נסים, תשע"ג, עמ' שלט (על פי אתר "החכם היומי")

בדברים אלו כורך הרב נסים את ערכי המסורת היהודית עם הדמוקרטיה בדומה למגילת העצמאות. עם זאת, מהלך זה, טומן בחובו מתח המצוי בבסיס החברה הישראלית הנמצאת עדיין בתהליכי התגבשות. זהו המתח בין פניה השונות של המדינה: ישראלית ויהודית, מודרנית ועתיקה. יש הרואים בצדדים אלו ניגוד שאינו ניתן לאיחוי, ועל כן הם שרויים במאבק מתמיד המטיל צל של פירוד בין חלקי החברה הישראלית. בספר לימוד זה הלכנו בדרך אחרת, הצופנת בחובה אתגר: להפגיש ואפילו לשלב בין ערכי המסורת היהודית מזה ובין ערכי הדמוקרטיה, המבטיחים חופש מצפון, דת ותרבות, מזה.

נדמה שביטוי לחיבור זה עולה לא רק מתוכנה של מגילת העצמאות אלא גם מעצם העובדה שהצליחה לאחד קצוות רבים בעם, כפי שמעידה במידה רבה רשימת החותמים עליה. בן גוריון עצמו, בישיבה הראשונה של מועצת המדינה הזמנית, שהתכנסה יומיים אחרי מעמד הקמת המדינה, הכריז כי למרות הסתייגויות וחילוקי-דעות שונים לא נחלש "תוקפה של האחדות היהודית אשר נתגלתה ביום ההכרזה על הקמת המדינה היהודית". אחדות זו אינה מחפה על חילוקי הדעות ועל ריבוי הגוונים של החברה הישראלית, אלא אדרבה: היא מאפשרת להם להתקיים ולהשפיע, ואף להיות חלק חשוב מעוצמתה של המדינה.

ברוח דומה התבטא פעמים רבות אהרן ברק, ששימש נשיא בית המשפט העליון:

"ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית מייחדים אותה משאר המדינות הדמוקרטיות. יש הרבה מדינות דמוקרטיות בעולם. אך רק מדינת ישראל אינה רק מדינה דמוקרטית אלא היא גם מדינה יהודית ... היא מדינה המטפחת תרבות יהודית, חינוך יהודי ואהבת העם היהודי; היא מדינה שערכי החירות, הצדק, היושר והשלום של מורשת ישראל הם ערכיה; היא מדינה שחתנ"ך הוא הבסיסי שבספריה וחזון נביאי ישראל הוא יסוד מוסריותה ... ערכים אלה מצויים ברמות הפשטה שונות ... הם כוללים ערכים פרטיקולריים וערכים אוניברסליים ... הם כוללים בוודאי ערכים המשלימים זה את זה וערכים הסותרים זה את זה. יש בהם עולם ומלואו. [...]"

החברה הישראלית מורכבת ממספר קבוצות — או בלשונו של נשיא המדינה ממספר שבטים. בין הקבוצות השונות קיים מתח הולך וגובר. הפתרון למתח זה צריך להימצא בהבנת האחר וברגישות לקשייו. יש לחפש את המשותף ולא את המפריד; יש לשאוף להבנה ולא להקצנה. יש לגלות סובלנות כלפי האחר, לרבות אחר שהוא חסר סובלנות. הסינתזה וההרמוניה בין ערכיה של מדינת ישראל כמדינה יהודית לבין ערכיה כמדינה דמוקרטית צריכות לשמש בסיס לחיים משותפים של כל הקבוצות ..."

אהרון ברק, "חירותו של האדם במדינה יהודית ודמוקרטית";

הדברים נאמרו בנאום בפתח "הקונגרס הישראלי הראשון ליהדות ודמוקרטיה" בפברואר 2018

זהו הסוד של ו' החיבור, או המקף המחבר, שבין יהודית וישראלית, המתבטא גם בשמו של תחום הדעת שספר זה שייך אליו: **תרבות יהודית-ישראלית**. ברוח זו כותבת גם ד"ר רות קלדרון, מייסדת "עלמא" - בית לתרבות עברית בתל-אביב ומן הדמויות הבולטות בעולם ההתחדשות היהודית בציבור הישראלי - בפרויקט "תלמוד ישראלי" על מגילת העצמאות (בעריכת הסופר דב אלבוים):

לכאורה, לפנינו מחלוקת קלאסית של "או-או". או יהודית או דמוקרטית; או היסטורית או מסורתית. אולם המחלוקת הזאת אינה הכרחית. הו' המחברת את שני יקומי המשמעות האלה מייצרת יקום שלישי, חדש, שבעיניי הוא הוא החידוש הציוני. החידוש של "גם-וגם". גם יהודית וגם דמוקרטית ... ואולי אפילו דמוקרטית משום שהיא יהודית ...

ציונות מסורתית היא דרך ישנה-חדשה המשתיתה את זכויות האדם ואת החופש האזרחי והתרבותי על אדני המסורת. ההולכים בדרך זו מדברים בשפת המסורת, מחדשים את סמליה, יוצקים בקנקניה תוכן רענן... ההתחדשות היהודית היא תהליך היסטורי המתרחש בתוך הציונות, תהליך של תיקון ודיוק המהלך ... ההתחדשות היהודית נישאת על כתפיהם של מי שיודעים את סוד החיבור ...

רות קלדרון, "י' החיבור", בתוך: תלמוד ישראלי: מסכת עצמאות, "מתוך קשר היסטורי ומסורתי", בינ"ה והוצאת בית, 2016, עמ' 23

"גם וגם" - נציגים שומרי מסורת ונציגים חילוניים בני עדות וזרמים אידיאולוגיים שונים מכונסים יחדיו במעמד שחזור הכרזת העצמאות של מדינת ישראל במלאת עשור להכרזה, אפריל 1958

מספרים על אחד ממנהיגי החסידות, ר' שמוחה בונים מפשיסְקָה, שאמר פעם לתלמידיו:

חפצתי לחבר ספר, שיהיה שמו אדם, ויהיה נכלל בו כל האדם,
אבל אחר-כך נמלכתי בדעתי ומנעתי עצמי מזה.

מדוע נמנע הרב מלממש את כוונתו, נוכל רק לשער, אך נראה כי כוונתו המקורית מדגישה את החשיבות הרבה שייחס ללימוד ועיסוק בשאלות האדם באשר הוא אדם, וכי ראוי הוא האדם להיות הנושא העיקרי של עיונו. רוח זו הניעה גם אותנו בספר זה, ואנו מקווים ובטוחים שגם אתכם במהלך לימודיכם, ובמסע האישי והמשותף של כולנו "להיות אדם".